

Dietmar Kamper

Η ΘΑΝΑΤΟΚΡΑΤΙΑ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ ΑΓΟΡΕΥΣΗ ΓΙΑ ΕΝΑ ΔΕΥΤΕΡΟ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟ

ΟΠΟΙΟΣ ΜΙΛΑ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ*, σ' ένα μέρος που είχε αποφασιστική σημασία για τη διαμόρφωση του ευρωπαϊκού λόγου, για τη «θανατοκρατία» ακριβώς αυτού του λόγου, θα έκανε καλά να διαχωρίζει. Γενικά, συνηθίζεται τελευταία μια σκέψη-διαφοράς που δεν αποβλέπει τόσο στη συναίνεση όσο στη διαφωνία, χωρίς να θέλει να πληγώσει. Για να μην κομίζω, λοιπόν, ανώφελα γλαύκα εις Αθήνας, θα είμαι προσεκτικός: διατυπώνω μερικές επιφυλάξεις.

1. Όταν στη συνέχεια μιλώ για το λόγο δεν αναφέρομαι γενικά σ' αυτόν. Αυτό θα ήταν παράτολμο. Εγώ εννοώ έναν περιορισμένο λόγο. Άλλοι τον ονόμασαν εργαλειακό ή μονοδιάστατο. Τον εννοώ περιορισμένο από διπλή άποψη: αυτός, ανεξαρτήτως κόστους, θέλει να κυριαρχήσει και είναι αποκλειστικός, καθότι θέλει να διαχωρίζει με δεσμευτικό τρόπο ένα Έξω από ένα Μέσα. Αυτός ο περιορισμένος λόγος βρίσκεται σήμερα, παρά τις φαινομενικά απεριόριστες επιδράσεις του, στο τέλος του, ακριβέστερα: έχει φτάσει απροσδόκητα σε μια κυριαρχία-θανάτου. Το μέγεθος του, που είναι ιστορικά επιβεβαιωμένο και δεν θα πρέπει ν' αμφισβητηθεί, ισχύει σήμερα μόνο με τη μορφή της καταστροφής. Αυτό εννοεί η «θανατοκρατία» (Michel Serres).

2. Υπάρχουν λοιπόν διάφορες, πολλές μορφές λόγου, ακόμη και μη-πολεμικές, που δεν είναι απαραίτητο ούτε να υποτάσσουν ούτε ν' αποκλείουν, μορφές λόγου που μπορούν ν' ανοιχτούν στο Απέναντι και στ' αντικείμενα τους, που είναι μάλιστα ανεπιφύλακτα ανοιχτές και αχούνε (vernehmen). Αυτή είναι η λέξη-πυρήνας για το λόγο (Vernunft) στα γερμανικά. Όποιος θέλει να υπερασπιστεί ένα δεύτερο Διαφωτισμό θα πρέπει εδώ να ψάξει για συμμάχους, δηλαδή για το λόγο μεταξύ αισθητικής και ηθικής (Ethik), μεταξύ ποίησης και πράξης. Γιατί αν ο δεύτερος Διαφωτισμός θέλει να προχωρήσει δεν μπορεί να ενεργήσει με τον τρόπο του πρώτου. Από μια άποψη πρέπει μάλιστα να πολεμήσει παρά την αγωνία του Αγωνιστικού. Πρέπει ν' αμφισβητήσει το ότι υπάρχει μόνο ένας λόγος. Μόνο έτσι μπορεί ν' αποφύγει τη σκιά που ρίχνει εντωμεταξύ το αστραφτερό φως του κυριαρχικού-λόγου που συμμαχεί με το θάνατο.

*** Το κείμενο αυτό είναι η διάλεξη του καθηγητή Dietmar Kamper που έγινε στην Πάντειο στις 30.3.1988 και πρωτοδημοσιεύεται σ' αυτό το τεύχος. Ο Dietmar Kamper είναι καθηγητής Κοινωνιολογίας**

στο «Ελεύθερο Πανεπιστήμιο» του Δ. Βερολίνου.

3. Υπάρχουν στημένες παγίδες στις οποίες πέφτει κανείς εύκολα όταν κάνει κριτική χωρίς να προσέχει. Με τον ισχυρισμό της διπλής κωδικοποίησης κάθε Σκέψης υπάρχει για τις αντιρρήσεις πάντα ο κίνδυνος να καταλήξουν στο ακριβώς αντίθετο και να πέσουν έτσι στην εξουσία του ορισμού του κυριαρχικού λόγου, του λόγου που θέλει να κυριαρχήσει. Δεύτερος Διαφωτισμός σημαίνει τότε απλά « Αντίδια -φωτισμός»· περιγραφή και κριτική του αποκλειστικού λόγου, και πάνω απ' όλα των καταστροφικών του επιδράσεων δυσφημούνται τότε σαν «μη ορθολογικά», σαν «αντιμοντέρνα», σαν έκφραση «κενού παρά-λογου». Πρέπει να τα υπολογίζει κανείς αυτά και να μην αφήνεται στις προκλήσεις ή ακόμη ν' αποδέχεται την ετικέτα. Γιατί υπάρχει ήδη αρκετή μη-λογική, αντιμοντέρνα ανορθολογικότητα. Εδώ πρόκειται περισσότερο για έναν τρίτο δρόμο, ο οποίος μπορεί — ίσως — να εγκαταλείψει τα δύο αδιέξοδα.

4. Σ' αυτά υπάρχει ακόμη μια Σκέψη που βρίσκεται στην κόψη του ξυραφιού. Η σχέση μεταξύ δεύτερου και πρώτου Διαφωτισμού δεν είναι αυθαίρετη. Κανείς δεν μπορεί να παραγνωρίσει σήμερα τον αποκλειστικό λόγο και την επίδραση και οντότητα του. Μ' άλλα λόγια: ο κριτής είναι και παραμένει μπλεγμένος σ' αυτό που κριτικάρει. Δεν υπάρχει κανένας ξεκάθαρος χωρισμός, ούτε καν ένας σαφής διαχωρισμός μεταξύ των θανατηφόρων και των ζωτικών μορφών λόγου, γιατί ο θεσμός που χωρίζει και διαχωρίζει συμμετέχει και στις δύο πλευρές. Από την άλλη πλευρά δεν γίνεται μάταια η γενεαλογική προσπάθεια μιας «Σκέψης-της-Διαφοράς». Ακόμη κι αν θα έπρεπε να βγει το συμπέρασμα ότι ο αντίπαλος είναι το ίδιο το μυαλό, ο δεύτερος Διαφωτισμός έχει μια νέα σημασία σχετικά με τις αιτίες και τα επακόλουθα του πρώτου. Υπάρχουν ακόμη πολλά να προστατευθούν πάνω στη γη. Πρόκειται για την πρόληψη του Τέλους, για τη μη-πραγματοποίησή του.

Οι πρώτες σκέψεις πάνω σ' αυτό το θέμα προέκυψαν σαν απάντηση σε μια έντονη και εν μέρει δυσφημιστική επίθεση. Ελπίζω ότι ο χαρακτήρας μιας ανταπάντησης δεν θα φανεί και τόσο καθαρά. Γιατί θέλησα να εκμεταλλευτώ την ευκαιρία, να ξεπεράσω την αφορμή και να δώσω σε τρία μέρη μια παρουσίαση της επίκαιρης συζήτησης για τη θέση των «θεωρητικών πραγμάτων», όσον αφορά την εμπλοκή τους στη διαμάχη για το μοντέρνο.

I. Στο τέλος του αποκλειστικού λόγου.

ΣΤΟ ΠΑΡΟΝ ΤΑΥΤΟΧΡΟΝΟ ΤΩΝ ΜΗ-ΤΑΥΤΟΧΡΟΝΩΝ έχει γίνει περισσότερο από

καθετί άλλο καθοριστικό το γεγονός, τότε σκέφτεται κάποιος, αν (σκέφτεται) σήμερα, χτες, προχτές, μετά το 1945, μεταξύ των παγκοσμίων πολέμων, στις αρχές του 19ου αιώνα, πριν το 1789 ή ακόμη στα στροβιλίσματα των θρησκευτικών πολέμων και του κυνηγιού των μαγισσών.

Το 1873 έγραφε ο Arthur Rimbaud το μεγάλο ποίημα-πρόζας «Μια εποχή στην κόλαση», στο τελευταίο κομμάτι του οποίου, με τίτλο «Αποχαιρετισμός», υπάρχει η πρόταση: «Il faut être absolument moderne». «Πρέπει να είναι κανείς εντελώς μοντέρνος». (Ο τονισμός βρίσκεται στο «πρέπει» και υποδηλώνει κιόλας μια απεγνωσμένη εμμονή). Αυτή η πρόταση καταφέρεται κατά της ίδιας, της ήδη άλυτης απόγνωσης για το μοντέρνο και δεν ενδείκνυται καθόλου να χρησιμοποιηθεί για την άμυνα του. Περιέχει ένα μη πραγματοποιήσιμο πρόγραμμα: την παραμονή στο ύψος της εποχής παρόλο που προμηνύεται ήδη μια ήττα.

Περισσότερο από εκατό χρόνια μετά, εμφανίστηκε στη θέση αυτού του θάρρους που δίναμε στον εαυτό μας μια σκληρή αξίωση. Στη συνέπεια της ριζοσπαστικότητας του Rimbaud η άξια κριτικής κατάσταση των πραγμάτων θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως εξής: έφτασε η ώρα της αναγκαίας πλέον άποψης (Einsicht), ότι η επιδιωκόμενη κυριαρχία του λόγου πάνω σ' αυτό, το οποίο είναι, εκδηλώνεται προοδευτικά σαν η καταστροφή της γης· έφτασε η ώρα της αναγκαίας πλέον άποψης, ότι η απούλικοποίηση του Κόσμου, η μεταφορά του σε εικόνες, σε παραστάσεις (ιδέες), έχει φτάσει σε σημεία μιας άνευ προηγουμένου φαντασιακής έμμονης παράστασης, η οποία τείνει να καταργεί κάθε διαφορά μεταξύ πραγματικότητας και πλασματικού και δημιουργεί έτσι μια ασταμάτητη παραζάλη· έφτασε η ώρα της αναγκαίας πλέον άποψης, ότι ειδικά οι θεωρητικές στρατηγικές, στην προσπάθεια τους ν' αντιμετωπίσουν τα προβλήματα της ζωής έγιναν μηχανές θανάτου, που δεν εξαιρούν τίποτα πια. Το μεγενθυμένο σκάνδαλο όμως βρίσκεται στο ότι κάτι τέτοιο δεν δημιουργήθηκε από κακούς αντιπάλους, αλλά από ανθρώπους με καλή θέληση. Το ηθελημένο κακό είναι αστείο σε σύγκριση με το αθέλητο. (Εδώ βρίσκεται το κύριο πρόβλημα της γενεαλογίας της ηθικής ή μιας ανθρωποδικίας (Anthropodizee) που βρίσκεται ακόμη μπροστά μας).

Με κανένα τρόπο δεν είναι η ώρα του αποκλειστικού λόγου. Αυτός κλείνεται συνέχεια όλο και πιο πολύ, από μόνος του, μέσα σε μια φυλακή, που επιτρέπει να μην αντιλαμβανόμαστε τι συμβαίνει. Αν όμως ο μηχανισμός της απόθησης και της καταστροφής του Δεδομένου, εκείνη η λανθάνουσα απονέκρωση των πραγμάτων και των ανθρώπων η οποία παρουσιάζεται σαν η γνώση (Erkenntnis) τους δεν μπορεί ν' ανακοπεί,

τότε η ολοκλήρωση του «εγχειρήματος του μοντέρνου» θα ήταν ακριβώς η καταστροφή για την οποία προειδοποιούν οι υπερασπιστές. Ο Διαφωτισμός θα πρέπει λοιπόν ν' ανυψωθεί. Το πρόβλημα δεν είναι η σωτηρία του αλλά ένα άνοιγμα για τις συνέπειες των μεγάλων του επιδράσεων. Γιατί, κατά κάποιο τρόπο, ο Διαφωτισμός έχει «πετύχει». Παράλληλα με τις επιχειρήσεις της ορθολογικοποίησης στην επιστήμη, στη ζωή και στην τέχνη, που έχουν περιέλθει πράγματι σε στασιμότητα, υπάρχουν τρεις προγραμματισμοί, οι οποίοι οδήγησαν μέχρι και σε μια τελειοποίηση μιας εκάστοτε ειδικής πραγματικότητας: η εσωτερική δομή (Immanenz) του ανθρώπινου Κόσμου, η δυνατότητα πραγμάτωσης των πραγμάτων, ο εαυτός σαν φύση του ανθρώπου.

Αυτές οι παραχθείσες πραγματικότητες έφτασαν μόλις τον τελευταίο καιρό σε μια μορφή «έκστασης», η οποία καθιστά δυνατή την αντίληψη της άλλης πλευράς: η εσωτερική δομή του ανθρώπινου Κόσμου έχει μεταβληθεί σε μια κλειστή κόλαση των εικόνων η εκδίκηση των κακοποιημένων πραγμάτων απαντά στη θέση της δυνατότητας πραγμάτωσης του Κόσμου· ο εαυτός αποδεικνύεται σαν «nature morte» της Ανθρωπολογίας — ηθελημένα ή αθέλητα (nolens volens) βρίσκονται οι άνθρωποι υπό το κράτος του νόμου αυτής της μεταβολής: πάλι σαν μονάδες, απομονωμένοι (ενάντια) μεταξύ τους, σε χωρισμένους χώρους και τεμαχισμένους χρόνους, αγωνιζόμενοι πεισματικά κατά της κατάθλιψης και των αντανάκλαστικών του προσπονητού θανάτου τους, δεν ξέρουν πια πώς πρέπει ν' αντισταθούν. Απ' αυτό προέρχονται οι παραλύσεις της εποχής, οι οποίες ελπίζουμε να είναι περαστικές.

Με δεδομένες τέτοιες σουρεαλιστικές παραμορφώσεις, οι οποίες έχουν ήδη προ πολλού προετοιμαστεί και αντανάκλωνται με ακριβέστατη προαίσθηση σε πολλά έργα κι ιδιαίτερα της μοντέρνας τέχνης, δεν παραμένει στη συνέχεια και για τον επιστημονικό λόγο τίποτε άλλο από το να εγκαταλείψει την αποκλειστικότητα του και να διευρύνει την αντίληψη βήμα προς βήμα και συνεχώς σε νέες προσπάθειες. Αυτή η διαδικασία προχωρεί· βρίσκει αφορμές και αφορμές· παρόλα αυτά δεν πρέπει να σταματήσει κανείς να την κρατά σε κίνηση.

Τα δοκιμασμένα κριτήρια εξειδικευμένων μορφών επιστήμης δεν θα έπρεπε σ' αυτή την περίπτωση να καταγγελθούν χωρίς να χρειάζεται: αναφέρομαι (στα) :

Διυποκειμενικότητα, ελευθερία των αντιθέσεων, αξιοπιστία. Παρόλα αυτά μπορεί σε ακραίες περιπτώσεις να χρειάζεται ν' ανακληθεί σταδιακά η καταληπτότητα, η πρόταση του αποκλεισμένου τρίτου και μέχρι τα θεμέλια εκείνος ο προμαχώνας: η σοβαρότητα της επιστημονικής εργασίας. Όποιος θέλει να διασαφηνίσει περιεχόμενα, τα οποία

καθιερώθηκαν πίσω από την πλάτη των επιστημών πρέπει να μάθει να σκέφτεται «ενάντια» στη Σκέψη.

Ήδη, μια ακριβόλογη παρουσίαση των δεδομένων, δηλαδή, της παραγόμενης κοινωνικής συνθετότητας, η «νέα αδιαφάνεια» (Habermas), ξεπερνά κατά πολύ τη δυνατότητα της «υγιούς ανθρώπινης νόησης», η οποία επιμένει να είναι κατανοητή. Ειδικά αυτός που μιλά για τις παράδοξες επιδράσεις της επαναλαμβανόμενης προσπάθειας να «στηθεί ο Κόσμος στο κεφάλι του», πρέπει να συμμετέχει στην ασταμάτητη εξέλιξη του Παράδοξου που από την εποχή της Διαλεκτικής του Διαφωτισμού του Hegelheimer και Adorno, δηλαδή από το 1945 έχει γίνει για τους σύγχρονους αναπόφευκτο. Τελικά αυτοί οι δρόμοι της καθημερινής επιστημονικής δουλειάς μπορεί να είναι τόσο ακατάλληλοι (eingefahren) που μόνο με την ειρωνεία, την παρωδία, το σκηνοθετημένο γέλιο, δηλαδή μόνο με αυτά θα μπορέσει (θα είναι κατάλληλα) να ξεφύγει κανείς από αυτούς τους δρόμους. Η ανακάλυψη με βάση τη γλώσσα, ότι ο Κόσμος δεν μπορεί πια να κυριαρχηθεί, μπορεί να εκφραστεί και σε γλωσσικά παιχνίδια τα οποία δεν μπορεί πια κανείς να τιθασει. Σχετικά με την ανάκληση των κριτηρίων σημασία έχουν λοιπόν, αυστηρά ειπωμένα, τα συμφραζόμενα. Τίποτα δεν είναι εδώ πονηρός αυτοσκοπός όπως νομίζουν μερικοί στενοκέφαλοι. Τα πάντα παραμένουν πειραματικά.

Τ' αναφερθέντα συμφραζόμενα αποτελούνται από προσπάθειες αποριοθέτησης, οι οποίες δεν θέλουν να συμμετέχουν στις επίκαιρες τάσεις αυτοφυλάκισης της ακαδημαϊκής σκέψης. Γι' αυτό χρειάζεται δυναμικός Διαφωτισμός, δηλαδή, μια ειδική χρονική-μορφή της γνώσης, η οποία δεν θα ξαναπέσει πίσω από αναγνωρισμένους καταναγκασμούς. Πρόκειται για την επανασύμπλεξη της ειπωμένης λέξης με αυτόν που μιλά, έτσι που η Σκέψη τοποθετείται στο διαλογισμό. Ο αποκλειστικός λόγος — μια παγκόσμια εξουσία — παρόλο που έφτασε στο τέλος του κυριαρχεί και στα πανεπιστήμια, σε μια αλυσίδα αυτοπαρανοήσεων. Η χειρότερη αυτών των παρανοήσεων είναι η υπόθεση, ότι ο Διαφωτισμός είναι μια περιοχή που θα έπρεπε να την υπερασπιστεί κανείς, αν χρειαστεί και με τη βία, σαν να ήταν ιδιοκτησία. Όταν κατανοηθεί και ερμηνευθεί χωρικά τότε βρίσκει ο δυαδικός μηχανισμός του αποκλεισμού την πιο σωστή του λειτουργία. Η αλαζονεία τέτοιας Σκέψης γνωρίζει μόνο Δικό και Ξένο: δηλαδή τον εαυτό της σαν «φως του Κόσμου» και το «Άλλο του λόγου», το οποίο προορίζεται ακόμη για την καταστροφή. Υπάρχει όμως, κατά τ' άλλα, μια πηγή ασυμβίβαστων συγχύσεων: όταν τα όρια των ειδικοτήτων παραβιάζονται, όταν η διακλαδική εμπειρία τεθεί σε λειτουργία, όταν κάποιος δεν προσδιορίζεται στο χώρο κι ευρίσκεται τόσο μέσα όσο κι έξω από το τείχος, και μερικές φορές πάνω σ' αυτό, τότε μπορεί ο αποκλειστικός λόγος να

παρασυρθεί σε ανοησίες...

II. Η αγωνία του Αγωνιστικού.

Το ΟΤΙ Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΓΙΑ ΤΟ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟ δεν είναι σήμερα πολύ καλή δεν οφείλεται τόσο στους κριτικούς του, από τους οποίους λίγοι υπάρχουν, όσο στους υπερασπιστές του οι οποίοι τελευταία ξεφυτρώνουν σαν τα μανιτάρια. Αυτοί δεν μπορούν να ξεπεράσουν την τρίτη ναρκισσιστική προσβολή της ανθρωπότητας (μετά την κοπερνίκεια που έβγαλε τη γη από το κέντρο του ενδιαφέροντος και τη φροϋδική που αποκέντρωσε το εγώ) τώρα λοιπόν τη «θανατοκρατία» του λόγου. Το ότι μια ιστορικά χαρακτηρισμένη βασική τοποθέτηση των ανθρώπων για τους ανθρώπους και τα πράγματα μπορεί να είναι θανατηφόρα, δεν φαίνεται να έχει δυνατότητες αποδοχής. Στήνονται δικαστήρια στα οποία η σωτηρία του Διαφωτισμού επιχειρείται κατά τέτοιο τρόπο που τον καταστρέφει εντελώς. Παράλληλα δοξάζονται πάλι χωρίς πρόβλημα οι πιο σκοτεινές πρακτικές μιας προ-μοντέρνας Ιεράς Εξέτασης, προδοσίας και εξολόθρευσης. Μόλις τώρα άρχισε να μαθαίνει κανείς έναν ελεύθερο, μη χειραγωγημένο τρόπο σκέψης ο οποίος δεν χρειάζεται να λογοδοτεί συνέχεια σ' «εσωτερικά δικαστήρια». Ο εξαναγκαστικός χαρακτήρας κανονισμένης γνώσης δεν έχει αλλοιωθεί σχεδόν καθόλου.

Γι' αυτό οι υπερασπιστές του μοντέρνου και του Διαφωτισμού (σαν περιοχή και στρατόπεδο) παραμένουν σκιαμαχεί. Η διαμάχη επιδρά σαν κοίλος καθρέφτης, από τις παραποιήσεις του οποίου δεν μπορεί πια να ξεφύγει ο παρατηρητής. Σ' αυτό αποδεικνύεται η ανυπαρξία του αντικειμένου και η ολική απώλεια κάποιου πραγματικού Απέναντι (αντίπαλου). Αυτό καταλήγει σε παρασιτικές υπάρξεις οι οποίες κυνηγούν από κοντά τα υποτιθέμενα θύματα τους.

Θα έπρεπε απλώς να περιφρονήσει κανείς τους πρωτοπόρους μιας τέτοιας, προφανώς τελευταίας μάχης. Γιατί αυτό που θέλουν αυτοί να εκβιάσουν, είναι η διαίωση της διαμάχης σαν απλή μορφή. Αλλά η εποχή των πολέμων τελειώνει και στα μυαλά.

Η γνώση για τον κυκλοφορούντα μηδενισμό, αυτή ακριβώς δεν είναι ο όλεθρος. Πέρα από εκβιασμένη συναίνεση και δικτατορικό αποκλεισμό θα μπορούσε να υπάρχει μια ήρεμη στρατηγική: διαφωνία σαν διαφωνία, μια πολυφωνική γνώση, η οποία παρέχει την απόδειξη για το παρωχημένο ενός αγώνα για αναγνώριση. Το Αγωνιστικό βρίσκεται σε αγωνία. Αυτό αποδειχνει e contrario η άνθηση της φαινομενικής-πολεμικής. Αλλά πρόκειται χωρίς αμφιβολία για μια παράδοξη κατάσταση: ο φόβος που συμβαδίζει με το

Διαφωτισμό ανακαλεί τη γνώση σε τέτοιο βαθμό όσο η γνώση προσπαθεί να ξεφύγει απ' αυτόν. Για ν' αποδοθεί ο τελευταίος ιστορικός του τόπος χρειάζεται η ανάμνηση. Μια ιστορία έχουν κι οι μαθησιακές διαδικασίες, οι οποίες την τελευταία δεκαετία κατάφεραν σιγά σιγά ν' απομακρυνθούν από τον κλειστό κύκλο του «κριτικού υποκειμένου». Αυτό άρχισε με την υποψία ότι η δυναμική κριτική στο κοινωνικό σύστημα, όπως αυτή ασκήθηκε στο τέλος της δεκαετίας του '60 στη Γερμανία και αλλού, συνέβαλε περισσότερο στο στερέωμα των σχέσεων απ' ό,τι αυτή θα ήθελε. Γιατί ένα σύστημα που στην κρίση του «ζει» από τους κριτικούς του, χρειάζεται προφανώς άλλες προσπάθειες από πρόκληση και ξεσκεπάσμα. Απ' αυτή τη μισο-κατανόηση και όχι απ' έξω προέρχεται η απογοήτευση (Resignation) του τέλους του φοιτητικού κινήματος που απλώνεται ακόμη μέχρι σήμερα.

Για να μη χάσει την ταυτότητα του κατέφυγε κανείς σ' ένα αναδρομικό (retrospektiv) όνειρο. Η εμφανισθείσα υποψία όμως παρέλυσε τα πνεύματα. Όποιος προσπαθούσε να πορευτεί μ' αυτή την υποψία — αντί να της αντισταθεί και να καταλήξει σε θρήνο — μπορούσε κάτω από ορισμένες συνθήκες να μάθει μια άλλη μορφή αντίστασης, μια πληθώρα από αντιστάσεις και εξεγέρσεις οι οποίες όμως κατά τ' άλλα δεν μορφοποιήθηκαν σε καμία ολοκληρωμένη ταυτότητα. Σ' αυτά εδώ ανήκουν οι κυριότερες εναλλαγές της στενοκεφαλιάς, οι αριστοτεχνικές πρακτικές μιας ελάχιστης απόκλισης από τον πνευματικό κανόνα (Norm), οι στρατηγικές της μεθοδευμένης σχιζοφρένειας. Πάντα ήταν μια ορισμένη αναποτρεπτικότητα της παράνοιας το «factura brutum» της εμπειρίας, το οποίο έπρεπε να μετατραπεί σε σταδιακές παρατολμίες. Τελικά όμως η υποψία εμφανίστηκε πάλι δυναμωμένη και ριζοσπαστικοποιημένη και μάλιστα με τα μεγάλα προβλήματα που εμφανίζονται μέσα από τις επίκαιρες Οικολογίες και τα Κινήματα Ειρήνης. Επιδράσεις με τέτοια έκταση, όπως η καταστροφή οργανικών συστημάτων των πηγών ζωής και η συστηματική αυτοκαταστροφή της ανθρωπότητας σ' έναν τρίτο παγκόσμιο πόλεμο, δεν μπορεί να έχουν τυχαίες αιτίες: η θέση που πήρε ο άνθρωπος στον κόσμο κατά τη σύγχρονη εποχή, με τον πρώτο Διαφωτισμό, με το μοντέρνο κατέστη ανεδαφική. Όχι κάπου στο περιθώριο αλλά στο εσωτερικό κέντρο της πιο πετυχημένης παγκόσμιας επανάστασης όλων των εποχών πρέπει να βρίσκεται η «αιτία», η οποία φέρει τέτοιες σοβαρές συνέπειες που είναι αντίθετες στον εκφρασμένο σκοπό ενός (εξ)ανθρωπισμού. Παραφωτισμός (Verlichtung) είναι καταστροφή. Η παραγωγική δύναμη κριτικών πνευμάτων έγινε ξαφνικά ένας καταστροφικός μηχανισμός γιγαντιαίων διαστάσεων. Αυτό θα πρέπει να γίνει κατανοητό. Αυτό είναι η ήττα. Αυτό όμως μπορεί να είναι και η αφορμή για τη σταθερή στάση ενός δεύτερου Διαφωτισμού, ο οποίος θ' αρχίσει επιτέλους να παλεύει με τη σκιά που έχει ρίξει, ρίχνει και θα ρίχνει το

φως. Κανείς δεν γνωρίζει εκ των προτέρων πώς μπορεί να πετύχει ένα τέτοιο εγχείρημα. Για την αρχή ίσως πρέπει να επιχειρηθούν περιγραφές της ήττας, οι οποίες θα είναι αποδέξιμες και για τη νόηση.

III. Αποχαιρετισμός στο μύθο και στο μοντέρνο.

ΑΥΤΟ ΠΟΥ ΔΕΝ ΜΠΟΡΕΙ ΝΑ ΞΕΚΑΘΑΡΙΣΤΕΙ σε μια από φόβο θολωμένη αντίληψη, είναι το παράδοξο γεγονός, ότι ο Διαφωτισμός αναπαρήγαγε στην αρχή το μύθο που είχε ερμηνεύσει σαν αντίπαλο του. Μ' αυτά δεν συντελέστηκε καμιά απομυθοποίηση του Κόσμου — παρά το Max Weber. Η αρχαϊκή λογική άλλαξε μόνο τη μορφή της. Ο παλιός καταναγκασμός, παρανοημένος με μυθικές παραβολές, μπόρεσε να επιβιώσει και στο μέχρι εδώ δαπανηρότατο εγχείρημα αποτροπής του — και μάλιστα μέσω της ιδεολογικής υπονόμησης της συμμαχίας της γνώσης με την εξουσία (Macht). Όσο η γνώση αφέθηκε να διαφθαρεί υπάρχει εδώ μια ενοχή. Ο Διαφωτισμός ήταν και είναι παρά τη θέληση του προσκολλημένος στο Μύθο. Ενώ τον απέκλεισε σαν το «Άλλο» του δεν προαισθάνθηκε ότι αυτός τόσο δραστηκότερα θα απλωνόταν κρυφά. Σήμερα πλημμυρίζουν οι μυθικές εικόνες τα γι' αυτό το σκοπό τοποθετημένα φράγματα και δεν υπολογίζουν καμιά διαμαρτυρία. Αλλά για τον επανερχομό του φανταστικού καταναγκασμού φταίει ο ίδιος ο Διαφωτισμός. Πέρα από κάθε παραδοχή υπάρχουν σήμερα δύο αντίπαλοι ενός ριζοσπαστικοποιημένου ανυψωμένου Διαφωτισμού: πρώτο, ο πρώτος Διαφωτισμός που αυτοβυθίστηκε στον ίδιο του το μύθο και δεύτερο, εκείνες οι μυθικές προσπάθειες επιστροφής και επαναπομυθοποιήσεις που προβάλλονται συνεχώς και ισχυρότερα σαν λύση για τη χαμένη (verfahrene) περίπτωση του μοντέρνου. Οι άνθρωποι δεν είναι οπωσδήποτε υποχρεωμένοι στο μύθο. (Αυτό τολμώ να το ξεστομίσω εδώ στην «κλασσική» Ελλάδα).

Πρέπει να είναι δυνατό να μπορούν ν' αποτινάξουν τις ακαμνίες που φέρουν στον τράχηλο από τότε που επιχειρήσαν να βαδίζουν όρθιοι ή τουλάχιστον να τις χαλαρώσουν. Πρέπει να είναι δυνατό να μην καταλήγει σ' ένα άλλο αδιέξοδο ο ελιγμός που αποφεύγει ένα πρώτο.

Αυτή η «διαλεκτική» έχει περιγραφεί με διάφορες αφορμές από την εποχή του Nietzsche συχνά. Και όμως, παρόλο που είναι με ακρίβεια γνωστή η παράξενη στασιμότητα της ιστορικής κίνησης σ' ένα θεωρητικό και πρακτικό αυτοαποκλεισμό, (η κατάσταση) δεν προχωρεί παραπέρα. Αντ' αυτού ξαναενισχύεται το παλιό μέτωπο που δημιούργησε ήδη κατά το τέλος του 18ου αιώνα ο Kant κατά του Jacobi και του Hamann. Όποιος

παραμένει σήμερα ανάμεσα στις γραμμές του μετώπου του καταλογίζουν στα τυφλά ότι ανήκει στη μια ή την άλλη των δύο πλευρών και βρίσκεται αναμφίβολα κάτω από διπλά πυρά. Κι όποιος δοκιμάζει να εγκαταλείψει το πεδίο ξανατοποθετείται μετά πάλι στη θέση του σαν παραβάτης των κανόνων και με το παρανοϊκό επιχείρημα ότι δεν υπάρχει τίποτε άλλο — πράγμα που πλησιάζει την ηλιθιότητα.

Γιατί η μοναδική δυνατότητα να δοθεί κίνηση στον αποτελεσματωμένο Διαφωτισμό βρίσκεται στην ταυτόχρονη προς τα πίσω και προς τα εμπρός εγκατάλειψη του πεδίου του μύθου και του μοντέρνου. Σ' αυτά τα σύνορα του ανθρώπινου Κόσμου μπορεί να βιωθεί η ζωή και χωρίς τανκς κι εξοπλισμούς, χωρίς αμυντικά κι επιθετικά οπλοστάσια. Μια προοδευτική κριτική του μοντέρνου θα έπρεπε ν' ασχοληθεί ταυτόχρονα και με τα προ-μυθικά θεμέλια της φαντασίας που δημιουργεί σημεία, για να μπορέσει να διασπάσει τη συνέχεια εκείνης της έμμονης ιδέας που περιλαμβάνει σαν μια παρένθεση τις παλιές εικόνες και τις ύστερες έννοιες. Ενάντια στο φαντασιακό βοηθά μόνο η δύναμη της φαντασίας (Einbildungskraft) : ξεπέραςμα του μοντέρνου σαν θεωρία της αρχαϊκής σημασιολογίας, σαν αποδέσμευση της διαλεκτικής.

Σ' αυτό θα πρέπει να υπολογιστεί ότι θα 'ρθει και ο φόβος ο οποίος κτίστηκε στα θεμέλια τείχη της σύγχρονης σκέψης. «Διαφωτισμός είναι μυθικός φόβος που έγινε ριζοσπαστικός». Αυτή τη βασική πρόταση από τη Διαλεκτική του Διαφωτισμού δεν μπορεί προφανώς να την παραγνωρίσει κανείς χωρίς συνέπειες. Πρόκειται για την ειδική ανύψωση, την υπερ-προσφορά, τη ριζοσπαστικοποίηση. Ο πρώτος Διαφωτισμός αντέχει ακόμη λιγότερο από το μύθο σ' ένα γεγονός το οποίο ξεφεύγει από τον προγραμματισμό του και παραβιάζει την αλαζονική ένταση-του-μέσα-έξω. Ακόμη ισχυρότερα πρέπει ν' αντιδράσει σε μια παραβίαση η οποία δεν μπορεί πια να τιμωρηθεί μέσα στο πεδίο, μέσα στο παλιό πεδίο: για παράδειγμα η συζήτηση για το μεταμοντέρνο και τη μεταϊστορία.

Αυτοί οι ορισμοί είναι απλώς σχήματα αμηχανίας για την καταστείσα αναγκαία διακοπή εκείνης της «ιστορίας της κοσμοπολίτικης (weltbürgerlich) άποψης» η οποία προορίζεται για καταστροφή. Το ότι όμως μια απλή αναφορά των ονομάτων είναι ήδη αρκετή να δημιουργήσει σε ακροατές και αναγνώστες λευκόπυρρο θυμό, επιτρέπει να υποτεθεί ότι θα μπορούσε να υπάρχει μια αθέλητη ευστοχία. Μπορεί κανείς να χαρακτηρίσει το μεταμοντέρνο σαν μια αόριστη δυνατότητα να κερδηθεί χρόνος, η οποία πιθανώς θα μπορούσε να φέρει στα δικά της πλαίσια την κρίση της αντίληψης της εποχής μέσω της εντατικοποίησης της ανασφάλειας. Μπορεί κανείς να ονομάσει την «αισθητική της μεταϊστορίας» μια ριψοκίνδυνη στρατηγική, η οποία ενδιαφέρεται να επιβιώσει σε μια

μίμηση (Mimesis) του θανάτου και σε μια εξάπλωση της καταστροφής. Σίγουρα δεν κρύβεται σ' αυτό καμιά κατηγορία, αλλά ούτε και καμιά δικαιολογία. Αυτό δεν σημαίνει, με κανένα τρόπο — με προσεκτική ανάγνωση και ακρόαση — μια συμφωνία με τις θετικοποιήσεις του «μετά», οι οποίες επιχειρούνται συχνά αυτόν τον καιρό.

«Μεταμοντέρνο» θα έπρεπε να σημαίνει τόπος μιας ήττας· συνειδητοποίηση ότι η γνώση έχει αποτύχει σαν υποταγή του Άλλου (Derrida)· ένα νέο παιχνίδι, στο οποίο η σχέση με το παρελθόν και το προ-παρελθόν — μιας και δεν μπορεί να εξαλειφθεί — μπορεί να επανακερδηθεί στη μορφή της ειρωνείας, της μεταμφίεσης, αυτό σημαίνει στην ασάφεια των κανόνων (Eco)· σταμάτημα της ιστορικής κίνησης, του «εγχειρήματος του μοντέρνου» μέσω αυτού του ίδιου (Lyotard)· αφύπνιση από τα όνειρα της λογικής που παράγουν τέρατα (Benjamin, Adorno)· λατρεία γύρω από μια κενή θέση σαν πολιτιστική παρουσίαση εικόνων θανάτου στη θέση της πραγματικής καταστροφής κτλ.

Αν και αυτά δεν έχουν ξεπεραστεί καθόλου δεν μας αρκεί τώρα πια η κυρίως αρνητική θεώρηση του «μετά»: καμιά νίκη, κανένα παιχνίδι με κανόνες, καμιά κίνηση, καμιά δυναμική ενέργεια, καμιά στρατηγική υπέρ-προσφοράς, κανένα όνειρο ενός μέλλοντος, κανένα σχέδιο ζωής με αγωνιστικές αρχές κτλ. Θα ήταν καιρός να προχωρήσει εδώ κανείς όχι σε κάποιες συμφωνίες αλλά σε παράδοξους τύπους, οι οποίοι συνδυάζουν πραγματικές ασυμφωνίες.

Θα μπορούσε στην αρχή να το προσπαθήσει κανείς με μια διπλή άρνηση: οι τελευταίες αλλαγές ανθρώπινης συμπεριφοράς δεν θα έπρεπε να ερμηνευτούν ούτε σαν μια απλή ιστορία ξεπεσμού μιας αποτυχημένης αντίστασης, αλλά ούτε και σαν επιτυχημένες μορφές ζωής πέρα από το μοντέρνο. Και θεωρητικά ισχύει σήμερα: *Tertium datur*. Έτσι κερδίζει κανείς την ελπίδα, ότι μπορεί ν' αντιληφθεί και να κατανοήσει ακριβέστερα την παρούσα «αδιαφάνεια των σχέσεων» στη δομή και στη γένεση. Έτσι όμως συναντά κανείς ήδη στο επίπεδο των φαινομένων και μια διαφωνία, η οποία δεν είναι εξαλείψιμη. Γι' αυτό πρέπει — πιο ριζοσπαστικά απ' ότι στη λεγόμενη διαμάχη του θετικισμού — να τεθεί το ερώτημα για την «κανονικότητα» (Normalität) της αντίληψης, δηλαδή (να τεθεί) αναλυτικότερα το πρόβλημα μιας «εμπειρικής» που θα αρμόζει στον επιστημονικό και λογοτεχνικό διαλογισμό.

Από την άλλη πλευρά είναι καιρός ν' ακονίσουμε τις αισθήσεις γι' αυτά που συμβαίνουν, στην ανάγκη και με θολωμένα πνεύματα και χωρίς τα εφόδια μιας προαποφασισμένης λογικής. Η εξουσία (Macht) του ανωτάτου δικαστηρίου του λόγου, όσο αυτός αναφερόταν στην απόφαση, στο είτε/είτε, στην αποκλειστική αλτερνατίβα, πλησιάζει στο

τέλος της. Από εδώ και πέρα πρόκειται για ένα άλλο πεδίο απ' αυτό της κοσμοϊστορίας, απ' αυτό του δικαστηρίου του Κόσμου. Η αποκάλυψη πιθανώς δεν θα πραγματοποιηθεί, εκτός κι αν η ιστορία και το μοντέρνο — σαν kollektiv-singulare εφευρέσεις του 18ου και 19ου αιώνα — θα έχουν (να πουν) την τελευταία λέξη. Γιατί η μεταϊστορία και το μεταμοντέρνο δεν έχουν να κάνουν τίποτα μ' αυτή την καταστροφή. Μόνο οι υπερασπιστές του Διαφωτισμού τα συγγέουν όλα εδώ. Συμβαίνει ακριβώς το αντίθετο: κάθε κοσμοϊστορία είναι κρυφά ή φανερά καταστροφική· ο μύθος καλύπτει την καταστροφή της αρχής και το μοντέρνο ήταν σ' όλες τις εποχές τόσο μαγεμένο από την καταστροφή (Untergang) ώστε θα επιφέρει το τέλος αν αυτό δεν έρθει (μόνο του). Πρέπει επιτέλους να καταργηθούν τέτοια σωτηριολογικά κατασκευάσματα λυκόφωτος θεών και ανθρωπότητας. Να ξεκαθαρίσει με το Τέλος, ίσως αυτός να είναι ο σκοπός του μεταμοντέρνου και της μεταϊστορίας. Αυτό δεν θα είναι δυνατό χωρίς κάποια διαδικασία συνειδητής λύπης (Trauerarbeit), αλλά ούτε και χωρίς τη διάθεση να ξαφνιαστεί κανείς ευκαιριακά από την ίδια του τη σκέψη.

Απόδοση στην ελληνική: Μηνάς Κοντός